Azərbaycan musiqisinin Xanı

Hələ on-on iki yaşlarından əsl “adı unudulmuş” səsin sahibinin anadan olmasından 120 il keçir

“Xan” ləqəbinin verilməsi

1901-ci il avqustun 20-də anadan olmuş, səsin və musiqinin xanı kimi tanınmış İsfəndiyar Aslan oğlu Cavanşirov Şuşada, muğam beşiyinin bünövrəsini qoymuş məşhur Cavanşirlər sülaləsinin nəsil daşıyıcılarından idi.

Sovet hakimiyyəti digər bəylər və xanlar kimi, onun babası Aslanın da Şuşadakı mülkünü müsadirə edib, özünü doğma yurdundan didərgin salmışdı. Bundan sonra Aslan bəy Bərdədə məskunlaşmalı olmuşdu.

Onun səsinin cilalanmasında, ümumiyyətlə, bu sənətə gəlişində Segah İslamın xüsusi əməyini ustad xanəndə xatirələrində də bildirib. “Xan” ləqəbinin ona verilməsi də maraqlı bir hadisə ilə bağlıdır. Segah İslam səsini bəyənib şəyird götürdüyü İsfəndiyarı özü ilə Ağdamın Novruzlu kəndində keçirilən məclislərin birinə aparıb. Məclis başlanmamış ev sahibi xanəndə İslamın arzusu ilə qrammofonu qurub. Təbrizli Əbülhəsən xanın ifasında “Kürd-Şahnaz”ı dinləyiblər. Bu məşhur xanəndənin səsinin məclis əhlini xəyallara qərq etdiyi anlarda ustad üzünü şəyirdi İsfəndiyara tutaraq deyib:

- Bəlkə, sən də bizim üçün bir “Kürd-Şahnaz”ı oxuyasan?

Hələ sənət meydanında ilk addımlarını atan İsfəndiyar bu təklifdən tutulub. Xeyli fikirləşməli olub. 12 yaşından saatlarla Cabbar Qaryağdıoğlunun, Seyid Şuşinskinin, Əbülhəsən xanın vallarını oxudub diqqətlə qulaq assa da, onları hətta əməlli-başlı təqlid etsə də, tərəddüd içərisində qalıb. Amma ustadın təklifinə yox deməyə də cürət etməyib. Məclis əhli İsfəndiyarın ifasında “Kürd-Şahnaz” muğamını dinləyib. Muğamın zil hissəsində hamı çaş-baş qalıb. Yerbəyerdən “əhsən” sədaları ucalıb və “əsl Xan bu imiş ki...”, - deyiblər.

Şəyirdinin bu məharəti ustadı vəcdə gətirib, elə oradaca ona xeyir-dua verib: “Bu gündən sən oldun Xan Şuşinski”...

“Şuşanın dağları...” mahnısının sözləri də Xan əmินindir

Xan Şuşinski təkcə muğam ustası olmayıb, o, eyni zamanda, həm şeir yazır, həm də mahnı bəstələyirmiş. Uzun müddət onun bəstələri xalq mahnısı kimi təqdim edilib. Bir çox hallarda xalq mahnısı kimi təqdim olunan “Qəmərim”, “Şuşanın dağları...”, “Ay gözəl”, “Al yanağında”, “Məndən gen gəzmə”, “Gözəl yarım”, “Ölürəm”, “Dağlarda çiçək...”, “A ceyran bala”nın müəllifi Xan Şuşinskidir. Onu da əlavə edək ki, “Şuşanın dağları...” mahnısının sözləri də Xan əminindir.

Səsinə İlahinin əmanəti kimi baxan Xan Şuşinski hələ gənclik illərindən ona verilən yüksək adın - “Xan”ın şərəfini qoruyub. Daim səsinin sehrinə düşdüyü və özünə ustad bildiyi təbrizli Əbülhəsən xanla Xan Şuşinski 1944-cü ildə görüşüblər. Ustad xanəndənin yaddaşına yazılan xatirələrdən biri də Əbülhəsən İqbal Soltanın onunla yaxından maraqlanması və “Qrand hotel”də şərəfinə qonaqlıq verməsi olub.

XVIII əsrdə yaşamış Qarabağın məşhur xanəndəsi Mirzə Hüseynin adı ilə bağlı yaranan segah “Mirzə Hüseyn” adlanır. Xan Şuşinskini də segahın həmmüəllifi sayırlar. Ona görə ki, sonralar bu segaha Xan Şuşinski “Mənəndi müxalif” şöbəsini əlavə edib.

Maraqlı məqamlardan biri də odur ki, Xan Şuşinski Üzeyir bəy Hacıbəylidən başqa heç bir bəstəkara müraciət etməyib. Bunun əsas səbəbi Üzeyir bəyin Xan Şuşinskinin ifasında öz mahnılarını dinləməsindən xüsusi zövq alması imiş. Xan Şuşinskinin ifasında səslənən “Qaragöz” mahnısı isə dahi bəstəkarın daha çox xoşladığı mahnılardan biri olub. 1926-cı ildə bəstələnən bu mahnı ilk dəfə Xan Şuşinskinin ifasında səslənib.

“Havalansın Xanın səsi...”

Xan Şuşinskinin özünün sevdiyi “Qarabağ şikəstəsi” idi. Ona görə də daha çox onu oxuyardı. Şikəstə ondan əvvəl məclisdə neçə dəfə ifa olunursa-olunsun, Xan Şuşinski bütün çıxışlarında birinci sevimli muğamını təqdim edərdi. Deyirlər ki, bu, çox təbii qarşılanırmış.

O, bütün muğamları məharətlə ifa edirdi. Ritmik muğamları isə qeyri-adi bir ustalıqla oxuyar, dinləyicidə böyük ruh yüksəkliyi yaradardı. Azərbaycan musiqi tarixinin əvəzsiz korifeyi sayılan Xan Şuşinskinin səsinin yadigarı kimi onun 40 saatlıq lent yazısı qalıb.

Xan Şuşinskinin ömrü onun səsi, nəfəsi ilə cilalanmış muğamlarımız qədər əbədiyaşardır. 1979-cu il mart ayının 18-də dünyadan bir xan köçsə də, qəlblərdə yaşayır...

Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, 1943-cü ildə Azərbaycanın Xalq artisti adına layiq görülmüş, müstəsna fitri istedadlı, geniş diapazonlu, gur və məlahətli səsi, yüksək ifaçılıq mədəniyyəti sayəsində Xan Şuşinski hələ gənclik illərində şöhrətin zirvəsinə ucalıb.

Bioqrafiyasına yazılanlara bir daha nəzər saldıqda görürük ki, yaradıcılığında “Mirzə Hüseyn”, “Şahnaz”, “Qarabağ şikəstəsi”, “Kürd-Şahnaz”, “Rast”, “Bayatı-Şiraz”, “Qatar”, “Cahargah”, “Mahur”, “Heyratı”, “Şur” kimi muğam və segahlar əsas yer tutur.

Ustad xanəndənin yaradıcılığına həsr olunmuş bir çox filmlər də var: “Muğamat var olan yerdə”, “Muğamlar”, “O olmasın, bu olsun”, “Bakı bağları: Buzovna”, “Biz qayıdacağıq”, “Havalansın Xanın səsi”, “Mədəniyyət salnaməsi: Əbülfət Əliyev”, “Özgə ömür”, “Prima”, “Qızıl Fonddan seçmələr”, “Səs”...

Bir vaxtlar sədaları Şuşadan, İsa bulağından, Turş sudan, Cıdır düzündən gələn, bir sözlə, aranlı-dağlı cənnət-misal Qarabağımızın azman və ölməz sənətkarlarının duyğularımıza sığal çəkən səslərini lent yazılarından eşidir və kövrəlirdik. Xan əminin “Qarabağ şikəstəsi”, “Şur”u, “Cahargah”ı hopmuş qayalardan xınalı kəklikləri 30 il perik düşsə də, bulaqların gözü tutulsa da, cığırları ot bassa da, el yaylağa qalxa bilməsə də, Topxanada xanələr qurulmasa da, ruhumuzda, canımızda bir məhəbbət yaşayırdı: torpağa, yurda, doğma ellərə qayıdış həvəsi, mübarizlik, dönməzlik və əyilməzlik...

Budur, Cıdır düzü bu il yenidən “Xarıbülbül” beynəlxalq musiqi festivalına sinə açdı, meydan verdi: Şuşa əvvəlki növrağına qayıtdı. Xan əminin ruhu dolaşan qayalarda yenə də həsrəti çəkilən doğma səslər, nəfəslər duyuldu. Ruhunuz şad olsun, Şuşanı könül şüşəsi kimi tanıdanlarımız...

Məhəmməd NƏRİMANOĞLU,
“Azərbaycan”

Foto-etüd

“Musiqi irsi və Qarabağ atları Cıdır düzündə”